

4. Arolygu a Gofalu am Goed

Mae'r daflen hon yn rhoi gwybodaeth a chanllawiau am goed, am eu cadw'n iach ac adnabod problemau posib, beth gallwch ei wneud eich hun a phryd mae angen arbenigwr.

AROLYGU COED

Mae gan reolwyr safleoedd gyfrifoldeb i gadw'r cyhoedd yn ddiogel mewn perthynas â choed. Efallai fod pryder am y risg a'r gost gysylltiedig â choed aeddfed a feteran yn arbennig, ond mae pethau y gall gwirfoddolwyr eu gwneud eu hunain, yn ogystal â chynnwys gweithiwr proffesiynol gydag yswiriant priodol.

Drwy arolygu'n rheolaidd, bydd posib gweld y newidiadau yng nghyflwr a/neu iechyd y goeden a, gyda'r gofal a'r amodau priodol, gellir cadw'r goeden yn briodol ac, mewn sawl achos, bydd y goeden yn cael oes hirach.

Gwirfoddolwyr yn AROLYGU COED

Estynnwch y map safle a luniwyd gennych chi yng nghanam 2 o'r 5 cam (edrychwch ar daflen A1, Y Pump Cam). Byddwch wedi marcio coed unigol ar y map yma ac yn gwybod ble maen nhw mewn perthynas ag adeiladau, llwybrau a chofadeiladau allweddol.

Nawr dechreuwch lenwi manylion ychwanegol am y coed. Os oes llawer o goed, gall fod yn ddefnyddiol rhoi'r wybodaeth hon ar fap ar wahân. Gwiriwch am unrhyw fywyd gwyllt sy'n defnyddio'r coed. Oes ystlumod yn clwydo neu adar yn nythu?

Arolygu pob coeden

Pa rywogaethau o goed sy'n bresennol?

- Edrychwch mewn llyfr enwau coed neu siart, fel siart coed y Cyngor Astudiaethau Maes.
 - Gwirio'r arolygon blaenorol ar goed.
 - Gofyn i'ch warden coed lleol neu swyddog coed yr awdurdod lleol.
 - Os nad ydych yn siŵr o enwau'r coed addurnol sy'n tyfu ar eich safle, yna nodwch enw'r teulu maent yn perthyn iddo, e.e. 'ceirios addurnol gyda blodau pinc'.
- Disgrifiwch unrhyw nodweddion sy'n perthyn i'r goeden a'i lleoliad:
- Ble mae'r goeden yn tyfu? Ydi'r tir yn gysgodol, sych, glaswelltog neu ar lethr?
 - Ydi'r goeden yn ifanc, blynyddoedd canol, aeddfed neu hynafol?

- Pa siâp ydi hi? Ydi hi'n dal a thenau neu'n fyr a llydan? Ydi hi wedi cael ei thocio neu ei barbro yn y gorffennol? (edrychwch ar daflen A6 Rheolaeth Ymarferol ar Goed a Llwyni).

- Pa mor dal ydi'r goeden yn fras?

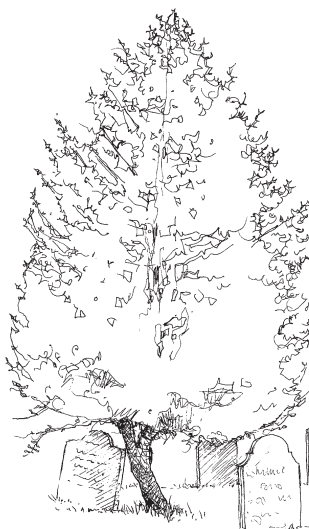
Un ffordd syml o amcangyfrif hyn yw gofyn i rywun sefyll yn erbyn y goeden ac yna amcangyfrif sawl gwaith yn dalach ydi'r goeden. Dylech sefyll yn ôl i weld y goeden gyfan yn glir.

Pinwydden yr Alban

Amcangyfrif taldra coeden gan ddefnyddio ffon

Defnyddiwch ffon syth sy'n hyd eich braich o'ch ysgwydd i'ch llaw. Daliwch y ffon ar i fyny gyda'ch braich ar ongl dde iddi. Cerddwch oddi wrth y goeden nes bod top y ffon mewn llinell gyda thop y goeden.

Gwthiwch eich ffon i'r ddaear yn y fan ble rydych chi'n sefyll a mesur y pellter o'ch ffon i foncyff y goeden. Ychwanegwch y pellter oddi wrth eich llygad i'r ddaear (bydd hyn yn rhyw 3 i 4 modfedd yn llai na'ch taldra chi) ac mae hyn yn rhoi taldra'r goeden i chi!

- Pa mor llydan yw canopi'r goeden? Ceisiwch roi lled y canopi ar eich map; lluniwch siâp sy'n cynrychioli maint y canopi. Bydd hyn yn eich helpu i gynllunio'r gwaith o

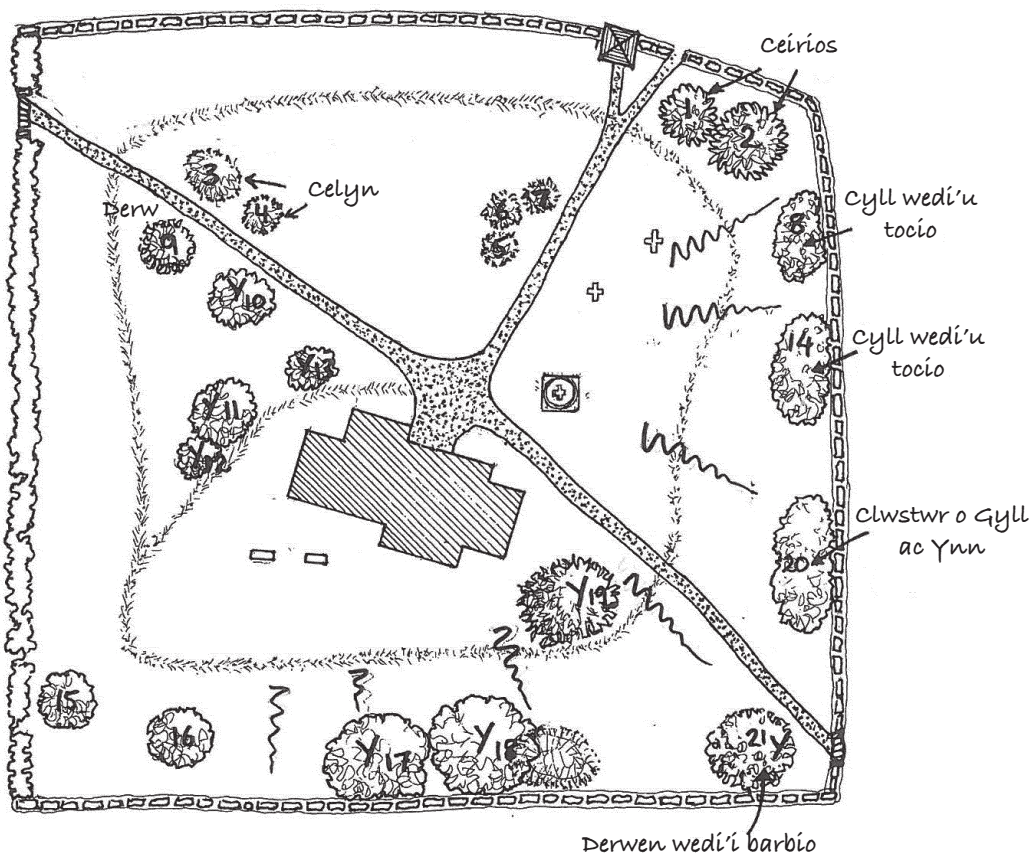
4. Arolygu a Gofalu am Goed

• Oes unrhyw nodweddion yn agos at y goeden sydd angen ystyriaeth? Mae tyfwyr coed yn galw'r rhain yn 'dargedau' ac maent yn effeithio ar reolaeth a risg. Gall targedau fod yn; llwybrau, adeiladau, meinciau er enghraifft. Pan mae gennych chi goed feteran neu hynafol, efallai y bydd rhaid i chi feddwl am symud targedau fel llwybrau neu feinciau oddi wrth y goeden.

Bydd yr arolwg cyntaf yma'n rhoi cynllun sylfaen i chi ar gyfer eich coed

100 m.

Map Arolwg Coed

Coed yw. Coed 10, 11, 12, 13 yn cael eu tocio'n flynyddol

Tîr ar lethr

Top y llethr

Gwaelod y llethr

TABL AROLWG COED

Rhif y goeden	Math	Taldra	Lled y canopi	Nodweddion y goeden	Nodweddion y safle	Cam gweithredu
1.	Ceiriosen Wyllt	7m	2.2mN 1.5mS 2.3mE 1.7mW	Aeddfed ac iach	Llwybr oddi tani	Dim
2.	Ceiriosen Wyllt	1.5m	0.2mN 0.1mS 0.3mE 0.1mW	Crachgoeden ifanc	Ardal lawn iawn	Tynnu
3.	Celynnen					
4.						
5.						

Efallai y bydd yn well gennych chi ysgrifennu testun am bob coeden yn hytrach na chreu tabl. Rhaid dewis system sy'n addas i chi a chadw ati.

reoli'r safle yn gyffredinol.

• Oes unrhyw nodweddion wrth y goeden sydd angen eu gwarchod? Ffenest sydd angen golau efallai, neu wely o flodau neu lwybr. Ydi pobl yn debygol o gerdded o dan y goeden yn rheolaidd.

Dilynwch yr arolwg cyntaf gydag:

Arolygiadau blynyddol a gynhelir gan wirfoddolwyr

Arolygwch bob coeden yn yr haf neu'r hydref. Mae arolygu yn yr hydref a'r haf bob yn ail yn gyfle i asesu

4. Arolygu a Gofalu am Goed

cyflwr y goeden yn well. Nid oes angen gwybodaeth arbenigol i arolygu'r coed, na chymwysterau nac yswiriant, ar yr amod bod unrhyw beth sy'n achosi pryder yn cael ei gyfeirio at weithiwr proffesiynol.

Os gwneir yr arolwg gan yr un bobl bob blwyddyn, yna mae hyn yn rhoi cysondeb oherwydd rydych yn dod i adnabod eich coed. *Tynnwch luniau y gellir eu cynnwys yn eich arolwg.*

Derwen

Rhestr wirio ar gyfer arolygu

Rhaid cofnodi'r canlynol:

- Ydi'r goeden wedi tyfu'n nes at strwythurau sy'n bodoli eisoes fel adeiladau, waliau, cofadeiladau. Os ydi, efallai bydd angen tocio rhywfaint arni.
- Mae coed ifanc wedi sefydlu wrth fôn waliau neu gofadeiladau. Mae'n well tynnu'r rhain.
- Mae'r ceblau uwch ben yn glir o unrhyw dwf. Byddai'n rhaid rhoi sylw i hyn drwy alw lcontractwr coed neu dîm coed y cwmni pŵer.
- Mae siâp y goeden yn flêr bellach neu'n unochrog iawn. Efallai ei bod wedi colli cangen mewn storm. Efallai bydd angen tocio neu ofyn am gyngor pellach.
- Ydi lefel y tir wedi newid neu'r pridd o dan y goeden neu wrth ei hymyl wedi symud yn sgil aflonyddu wrth gloddio neu bentyrru?
- Ydi'r goeden wedi'i chlymu wrth ffon neu linyn? Os felly, oes angen eu llacio neu eu tynnu?
- Oes unrhyw waith wedi digwydd ar y goeden, fel tocio, ers yr arolwg diwethaf?

- Oes gan y boncyff dyllau, ceudodau neu ffyngau gweladwy yn y gwaelod? Efallai y bydd angen arolwg proffesiynol ar y rhain.

Yna dylid archwilio'r goeden gan sylwi ar ei dail a'i changhennau uchaf ac yna i lawr i'w bôn, gan sylwi ar y canlynol:

Dail; ydyn nhw'n annaturiol o fach, yn wasgarog neu'n ddi-siâp? Ydyn nhw'n syrthio'n gynnar ac ydi'r goeden gyfan wedi'i heffeithio?

Ffrwythau, aeron a chnau; oes llawer mwy o'r rhain o gymharu â choed eraill o'r un rhywogaeth? Os oes gan goeden ddail bychain, os yw'n eu colli'n gynnar yn yr hydref ac yna'n llawn iawn o ffrwythau, gall fod o dan straen oherwydd oedran, amodau neu afiechyd.

Boncyff; archwilio am chwyddo, hollti neu wrymiau newydd. Os bydd fforchio mawr yn y prif boncyff, dylid

ei archwilio'n ofalus iawn.

Canghennau; archwilio am ganghennau marw, difrod ar ôl mellt mewn storm, tyllau neu ddoluriau. Oes canghennau'n crogi uwch ben llwybrau neu feysydd parcio? Gall coed derw ac ynn ddatblygu i edrych fel cynn hydd gydag oedran, ond aros yn iach. Mae gan goed o'r fath ganghennau marw ar y top sy'n edrych fel cynn hydd. Oes plygiadau annisgwyl neu ganghennau'n rhwbio? Edrychwch yn ofalus ar fforch fawr neu fannau ble mae llawer o ganghennau'n dod allan o un lle. Rhaid arolygu fforch fawr yn y prif goesyn yn ofalus.

Rhisgl; cadwch lygad am ffyngau, cancr, caledennau, sudd yn diferu, a rhisgl rhydd neu wedi'i ddifrodi.

Gwreiddiau; cadwch lygad am ffyngau, craciau yn y pridd, coeden yn gwyro.

Eiddew; os oes eiddew yn tyfu ar goeden, ydi'r eiddew wedi cynyddu ers yr arolwg diwethaf ac ydi o yng nghorun y goeden? Ydi'r eiddew yn ei gwneud yn amhosib cynnal asesiad coeden priodol?

Nid yw'r arwyddion a'r symptomau hyn yn golygu bod y goeden yn beryglus neu wedi cael afiechyd, er hynny, gall ddynodi bod angen archwiliad pellach gan weithiwr proffesiynol. Tynnwch luniau o goed a nodweddion sy'n peri pryder i chi.

AROLYGU COED; pryd mae angen gweithiwr proffesiynol

Yn ogystal ag arolygon blynyddol gan wirfoddolwyr, mae'n ddoeth cael arolygon rheolaidd gan dyfwr coed cymwys neu gontractwr coed sydd â phrofiad ac yswiriant indemneb. Gofynnwch am dystiolaeth o gymwysterau ac yswiriant bob amser; bydd person proffesiynol yn disgwyl hyn. Gofynnwch am gyngor gan y Gymdeithas Goedyddiaeth neu awdurdod lleol wrth ddewis tyfwr coed neu gontractwr coed.

Yn gyffredinol, gellir cynnal yr arolygon proffesiynol hyn bob yn ail flwyddyn neu bob 5 mlynedd hyd yn oed, ond gwiriwch delerau eich yswiriant.

Trafodwch yr arolwg gwirfoddol gyda'r tyfwr coed a gofynnwch a oes unrhyw nodweddion arbennig y dylech gadw llygad amdanynt. Wedyn, gellir defnyddio'r wybodaeth o'ch arolygon blynyddol i roi gwybod i'r tyfwr coed am unrhyw newidiadau sy'n digwydd rhwng ymweliadau, gan anfon lluniau neu gopiau digidol o'ch taflenni arolygu. Os yw eich safle'n fawr, efallai y bydd y rheolwr safle neu'r tyfwr coed yn ei rannu'n 'barthau'. Bydd y rhain yn adlewyrchu'r defnydd gan y cyhoedd, agosrwydd at adeiladau a thargedau eraill posib. Gofynnwch i'ch tyfwr coed a yw parthau'n briodol ac, os ydynt, a ddylid cynnal yr arolwg gwirfoddol yn amlach mewn ardaloedd targed arwyddocaol, ac yn llai aml mewn parthau eraill. Gwnewch yn siŵr eich bod yn cadw at y gwaith sydd wedi'i ddatgan yn yr arolwg proffesiynol ar amser a bod cofnod yn cael ei gadw o'r holl arolygon a hefyd o'r gwaith sy'n cael ei wneud ar y goeden.

Ffawydden

4. Arolygu a Gofalu am Goed

GWAITH RHEOLI COED

Coed a'r gyfraith

Cyn gwneud unrhyw waith, mae'n hanfodol canfod a oes Gorchymyn Gwarchod Coed yn ei le neu a ydi'r goeden mewn Ardal Gadwraeth. Os bydd un o'r ddau yn berthnasol, rhaid gofyn am ganiatâd eich awdurdod lleol cyn dechrau ar y gwaith. Mewn gwirionedd, gall canghennau a choed sy'n gallu bod yn beryglus gael eu torri heb ganiatâd ond chi sydd â chyfrifoldeb i brofi bod perygl cyn eu torri. Tynnwch luniau digidol a'u cadw a chadw'r darn sydd wedi'i dorri ar gyfer unrhyw archwiliad dilynol. Gellir tynnu canghennau a allai fod yn beryglus heb ganiatâd ond gall y cosbau am fynd yn groes i ddeddfwriaethau, boed yn esgeulus ai peidio, fod yn ddifrifol. Mae'n ddoeth gwirio gan roi pum niwnod o rybudd o leiaf am waith arfaethedig. Gall lluniau digidol fod o help os yw'n waith brys.

Bydd swyddogion cynllunio'r awdurdod lleol yn eich cyngori chi a gallant fod o help gyda gwaith ar goed yn gyffredinol; dewis contractwr coed, rheoli diogelwch y cyhoedd a phlannu coed newydd yn lle hen rai.

Bydd y cyfrifoldeb cyfreithiol am goed yn amrywio o ardal i ardal ac mewn gwahanol fathau o safleoedd claddu. Er enghraifft, ar safle Eglwys Loegr, y Cyngor Plwyf Eglwysig sy'n gyfrifol fel rheol am goed a bydd ganddo ganllawiau ynghylch pryd i roi gwybod i Bwyllgor Ymgynghorol yr Esgobaeth cyn dechrau ar waith.

Gwaith sy'n addas i wirfoddolwyr ar goed

Fel gydag arolygon coed, mae rhai tasgau cynnal a chadw y gall gwirfoddolwyr eu gwneud a rhai y bydd angen gweithiwr proffesiynol ar eu cyfer.

Cynnal a chadw rheolaidd ar goed sy'n addas i wirfoddolwyr

- Tocio canghennau bychain a choed bychain.
- Torri canghennau isel yn ôl os ydynt yn y ffordd neu wedi marw, neu canghennau sydd wedi torri ac y gellir eu cyrraedd o'r ddaear.
- Rheoli eiddew, os yw'n rhwystro'r arolygu (edrychwch ar daflen A9, Planhigion ac Anifeiliaid Sy'n Niwsans!).
- Os oes gennych chi ywen feteran, peidiwch â'i thocio na'i thorri ond cofiwch dynnu'r eiddew.
- Tynnwch egin goed sydd wedi gwreiddio mewn llefydd anghywir.
- Archwiliwch ffyn a llinyn sydd wedi'u clymu wrth goed ifanc a'u llacio neu eu tynnu os oes angen.
- Gwnewch bentwr o bren marw a gadael iddo bydru'n araf (edrychwch ar daflen A8 Helpu Bywyd Gwyllt).

Gwaith ar goed NAD yw'n addas ar gyfer gwirfoddolwyr

- Defnyddio llif gadwyn mewn gofod cyhoeddus fel safle claddu.
- Defnyddio unrhyw lif pan nad yw eich traed ar y ddaear (wrth ddringo coeden neu ystol).
- Tynnu canghennau mawr a allai achosi anaf i bobl neu ddifrodi adeiladau wrth iddynt ddisgyn.
- Torri coed cyfan ar wahân i egin goed neu goed ifanc bach.

Cysylltiadau defnyddiol

Cyngor Coed, www.treecouncil.org.uk

Cymdeithas Coedyddiaeth, www.trees.org.uk

Gofalu am Erw Duw, www.caringforgodsacre.org.uk

Grŵp Yw Hynafol, www.ancient-yew.org

Swyddogion Coed yr Awdurdod Lleol

Y Gymdeithas Coedyddiaeth Ryngwladol, www.treesaregood.org

Darllen defnyddiol

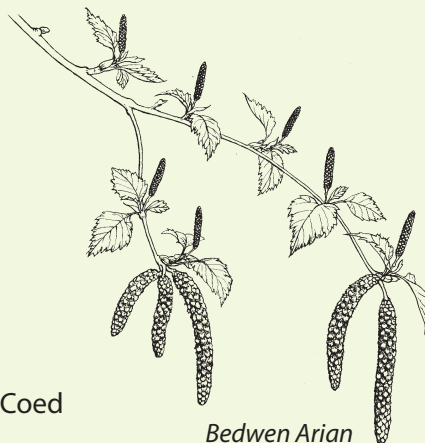
Collins Tree Guide – David More ac Owen Johnson

Y Comisiwn Coedwigaeth – taflenni, gan gynnwys Peryglon Coed

Trees in Britain, Europe and North America – Roger Phillips.

Tree Name Trail – Y Cyngor Astudiaethau Maes

Veteran Trees: A Guide to Good Management – Natural England

Bedwen Arian